

Urszula Szućcik

Forma plastyczna a forma muzyczna : z doświadczeń kształcenia plastycznego studentów wychowania muzycznego Instytutu Muzyki

Wartości w muzyce 1, 180-184

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Urszula Szuścik

Uniwersytet Śląski
Katowice

Forma plastyczna a forma muzyczna – z doświadczeń kształcenia plastycznego studentów wychowania muzycznego Instytutu Muzyki

Problem formy jest podstawowym zagadnieniem w sztuce. Forma nadaje kształt, charakter i treść dziełu. Herbert Read określa formę w sztuce jako kształt zamierzony i nadany przez człowieka wytworowi jego własnych rąk. Natomiast forma w naturze jest elementem, który powstał w wyniku wzrostu lub przez inne zmiany fizyczne. Wyjaśniając początki powstania formy estetycznej, H. Read stawia dwie hipotezy. Pierwszą nazywa naturalistyczną albo mimetyczną. W jej myśl wszelkie odchylenia formy od wymagań funkcjonalności powstają w wyniku świadomego lub nieświadomego imitowania form spotykanych w naturze. Drugą hipotezę Read nazywa idealistyczną. Według jej założeń, forma ma swoje własne znaczenie, czyli odpowiada jakiejś wewnętrznej, psychicznej konieczności i ją wyraża. Poczucie tej konieczności nie musi być nieokreślone, przeciwnie: jest to pragnienie urzeczowienia, klarowności, precyzji i porządku. Jest to wynikiem tego, jak zwraca uwagę Read, że forma udoskonala się ze względu na nią samą lub ze względu na jakąś jej funkcję, która nie jest już ściśle użytkowa. Forma związana jest również z materiałem, tworzywem, który nadaje jej wygląd zewnętrzny i oddziałuje na nasze zmysły. Zmiana warunków materialnych powoduje zmianę emocjonalnych reakcji człowieka, wśród nich jego reakcje estetyczne. Dawne formy nie zaspokajają już nowych odczuć. Muszą ulec przemianie albo odpowiadać jakiejś wewnętrznej konieczności, pewnej woli formowania, która jest emocjonalną reakcją człowieka na życie jako całość. Człowiek ma dwa rodzaje potrzeb: potrzeby praktyczne i potrzeby duchowe, w tym potrzeby estetyczne. Związane jest to z zagadnieniem formy i układu elementów, które ją kształtują, tworząc

kompozycję dzieła. Read wyróżnia trzy rodzaje elementów składowych kompozycji:

1. Formalne elementy wymiarów i proporcji, które wywołują bezpośrednią reakcję zmysłową.

2. Elementy wyrazu emocjonalnego lub intelektualnego, które łączą się z elementami formalnymi.

3. Elementy o charakterze intuicyjnym, czyli podświadomym¹.

Poznanie zmysłowe i poznanie intelektualne występuje zarówno w przypadku dzieła plastycznego, jak i muzycznego. Władysław Tatarkiewicz wskazuje na interpretacje formy, które wyjaśniają określoną dziedzinę sztuki² i tak m.in. forma może wyrażać układ części, układ tego, co bezpośrednio jest dane zmysłom (wygląd rzeczy, np. barwę, rysunek), granicę, kontur przedmiotu (rysunek), istotę pojęciową przedmiotu, wkład umysłu do poznawalnego przedmiotu (forma aprioryczna — znajdujemy ją w przedmiocie, bo została mu narzucona przez podmiot). **Forma w sztukach plastycznych jest kształtowana przez tworzywo i środki wyrazu plastycznego (linię, barwę, bryłę, fakturę itp.).** Sposób opracowania dzieła plastycznego tworzy jego swoistą materię plastyczną. W muzyce z kolei — jak pisze Eugenia Bender — forma muzyczna jest konstrukcją utworu muzycznego, składającą się z wszystkich elementów muzyki, które są ujęte w pewien schemat i współdziałają ze sobą³.

Wspólne cechy sztuk plastycznych i muzyki podkreśla rozwój formy plastycznej w kierunku abstrakcji przez nieokreśloność, bezprzedmiotowość. Istotne dla mnie w trakcie prowadzenia zajęć plastycznych ze studentami wychowania muzycznego było podkreślenie cech abstrakcyjności sztuk plastycznych i muzyki. Drugim ważnym dla mnie założeniem dydaktycznym i poznawczym było szukanie związków i różnic w terminologii muzycznej i plastycznej oraz ekspresyjności w stosowaniu środków artystycznych. W trakcie zajęć zwróciłam uwagę studentów na najczęściej stosowaną analizę formy muzycznej w szkolnictwie powszechnym przez nauczyciela, jako dźwiękowej postaci dzieła tzn. brzmienia, tempa, dynamiki, pomijając rozumienie formy stosowane w nauce form muzycznych, np. forma sonaty itp. Realizacja tego rodzaju zajęć jest jedną z najtrudniejszych dróg rozwoju aktywności twórczej. Trudności wynikają m.in. z odmienności i złożoności procesów percepcji utworów muzycznych i plastycznych, jakości poziomu odbioru dzieła przez odbiorcę oraz przygotowania merytorycznego i metodycznego osoby prowadzącej taki rodzaj zajęć twórczych. Taki rodzaj działań twórczo-dydaktycznych obejmuje zakres wiedzy z problemów formy oraz środków artystycznych sztuk plastycznych oraz muzyki. **Istotne jest zwrócenie uwagi na muzykę jako dziedzinę wypowiedzi artystycznej,**

¹ H. R e a d: *O pochodzeniu formy w sztuce*. Przeł. E. Ż y c i e Ń s k a, przedm. A. O s ę k a. Warszawa 1973.

² W. T a t a r k i e w i c z: *Dzieje sześciu pojęć*. Warszawa 1975.

³ E. B e n d e r: *Leksykon ucznia. Muzyka*. Warszawa 1995.

która dopełniona odmiennymi treściami i środkami artystycznymi (plastycznymi) staje się sztuką wyposażoną wyraźniej w treści znaczące. Celem zajęć było kształcenie umiejętności integracji percepcji odmiennych języków artystycznych i poznanie warsztatu plastycznego. Taka stymulacja aktywności twórczej jest uzasadniona psychologicznie, estetycznie i dydaktycznie. Z zajęć student wnosi korzyści poznawcze oraz korzyści, które wpływają na rozwój emocjonalny i kształcą percepcję artystyczną oraz przygotowują do pracy w szkole.

Opisuję poniżej przykłady zrealizowanych ćwiczeń plastycznych ze studentami wychowania muzycznego, w których uwzględniłam wyżej przedstawione założenia. Działania o charakterze twórczo-pedagogicznym miały uświadomić studentom odrębność struktury dzieł muzycznych i plastycznych oraz zapoznać ich ze środkami wyrazu plastycznego. Tego rodzaju zajęcia kształcą i rozwijają m.in. takie cechy twórczości, jak: oryginalność, płynność, otwartość, dociekliwość. W ramach zajęć zrealizowano m.in. następujące ćwiczenia:

1. Kompozycja w utworach muzycznych i dziełach plastycznych. Do tego zadania wykorzystano technikę plastyczną malowania farbami plakatowymi. Zadaniem studentów było stworzenie dowolnej kompozycji plastycznej, która przedstawiła ich rozumienie kompozycji, jako struktury elementów uporządkowanych według określonego przez nich porządku (rys. 1 autor: Mariusz Orzełowski).

2. Zagadnienie faktury w plastyce i fakturalności utworu muzycznego. Prace wykonano techniką plastyczną *frottage* (wyraz francuski, który oznacza pocieranie), która była powszechnie stosowana przez surrealistów (Maxa Ernsta). Pracę wykonuje się w ten sposób, że rysuje się mechanicznie ołówkiem na papierze położonym na powierzchni o zróżnicowanej fakturze. W trakcie tego ćwiczenia studenci wykonali wiele rysunków w tej technice i następnie z nich tworzyli nową kompozycję, naklejając je na czystą kartkę i tytułując, np.: *Wirowanie* (rys. 2 autor: Edyta Wilczek). Zwróciłam uwagę na określenie faktury w muzyce, jako rodzaju środków kompozytorskich oraz sposobów ich użycia w utworze, np. faktura utworów orkiestrowych i chóralnych⁴.

3. Problem waloru barw w malarstwie i barwy dźwięku w muzyce — rozróżnienie brzmienia różnych instrumentów. Barwa dźwięku może być głęboka, jasna, ciepła⁵. Studium malarskie waloru barw zielonych. Zajęcia przebiegały na tle muzyki Antonia Vivaldiego: Koncert nr 1 op. nr 8 *Wiosna* (rys. 3 autor: Halina Błachnio).

4. Kontrast barw (barwy dopełniające) i kontrast w muzyce: studium malarskie barw zielonych i czerwonych na tle muzyki Bela Bartoka: *Trio na klarnet, skrzypce i fortepian* (rys. 4 autor: Wojciech Ślepecki).

⁴ Zob. E. B e n d e r: *Leksykon ucznia. Muzyka*. Warszawa 1995, s. 31.

⁵ Ibidem, s. 12.

5. **Technika plastyczna kolażu** (wyraz francuski *collage* — klejonka) oraz kolaż w muzyce. Wykonanie pracy plastycznej na temat „Mój autoportret wewnętrzny: Jaki(a) jestem?”, wykorzystanie m.in. funkcji ekspresyjnej faktury oraz ekspresyjnej i symbolicznej koloru w inspiracji muzyką utworu Piotra Czajkowskiego *Symfonia patetyczna* (rys. 5 autor: Halina Błachnio).

6. W kolejnym ćwiczeniu studenci dokonali zapisu środkami plastycznymi dowolnego utworu muzycznego lub jego fragmentu kolorem, fakturą z możliwością wykorzystania ich ekspresyjności i symboliki. Po zakończonym działaniu plastycznym opisywali swoją pracę pod kątem treści i analogii z wyrażoną plastycznie formą muzyczną. Przykłady komentarzy do prac napisane przez studentów: utwór Claude’a Debussy’ego *Kroki na śniegu*. „Jeżeli widzisz czy słyszysz »kroki«, to ten kto idzie, nawet gdyby odchodził, to wciąż jeszcze jest. Ale gdy nie słyszysz nic, a tylko widzisz ślady po krokach, to ten, kto je pozostawił, już odszedł”. Pracę malarską dodatkowo wzbogacono wpisując w nią nazwy muzyczne poszczególnych części utworu (rys. 6 autor: Halina Błachnio).

Kolejny przykładowy komentarz do wykonanej pracy plastycznej na podstawie utworu muzycznego Franciszka Schuberta *Serenada*: „Utwór z charakterystycznym motywem trioli, ćwierćnuty z kropką i ósemki wprowadza w nastrój jesiennej melancholii z pożółkłymi liśćmi, wiatrem i deszczem. Klimat jest zabarwiony odrobiną dramatu i niepokoju w dalszym rozwinięciu. W moim odczuciu, jest to coś w rodzaju niemocy wobec wyższych sił natury czy wszechświata. W zakończeniu powraca wiodący motyw, który uspokaja i odchodzi w ciszę” (rys. 7 autor: Wojciech Ślepecki).

7. W jednym z ćwiczeń studenci mieli przełożyć zapis nutowy fragmentu wybranego utworu muzycznego na znaki plastyczne, które dowolnie określili. Powstały bardzo interesujące prace plastyczne o charakterze abstrakcyjnym (rys. 8 autor: Halina Błachnio).

Zajęcia studentów o takim charakterze poszukiwań twórczych rozwinęły formy ekspresji pojętych bardzo szeroko. Pozwoliły im wyjść poza schemat widzenia, słuchania, przeżywania, rozumienia różnorodnych rodzajów twórczości i jej stymulacji. W. Kandinsky pisze, iż można przyjąć, że aktualność udziału sztuki w życiu i rozwoju człowieka, jego kultury jest możliwa przez „[...] stawianie sobie za cel obudzenie w człowieku umiejętności widzenia duchowych treści w rzeczach zarówno materialnych, jak i abstrakcyjnych, to bowiem bardzo nas uszczęśliwia, niesłychanie poszerza i wzbogaca nasze życie oraz jest wprost niezbędne dla naszej przyszłości”⁶. **Sztuka jest ważnym i niezbędnym środkiem kształcenia, a także wychowania, aby dzieci oraz młodzież rozwijały w pełni swoje zdolności i odnajdywały głębszy sens swojego życia jako wartości jedynej, najważniejszej oraz twórczej.** Sztuka i twórczość jest wyrazem subiektywnego spojrzenia na świat.

⁶ W. Kandinsky: *O duchowości w sztuce*. Łódź 1996, s. 8.

Urszula Szuścik

**A plastic vs music form —
from the experiences of the plastic education of music education students
from the Institute of Music**

S u m m a r y

In her considerations, the author of the article proved both in theory and practice (through the students' plastic works) that the languages of the music and plastic art have a lot in common making the performer closer to a better understanding of art. This skill should be taught to the future pedagogues of the art subjects during their studies. The students' plastic works presented in the article confirmed the hypothesis that beauty and values can be expressed by means of different art languages.

Urszula Szuścik

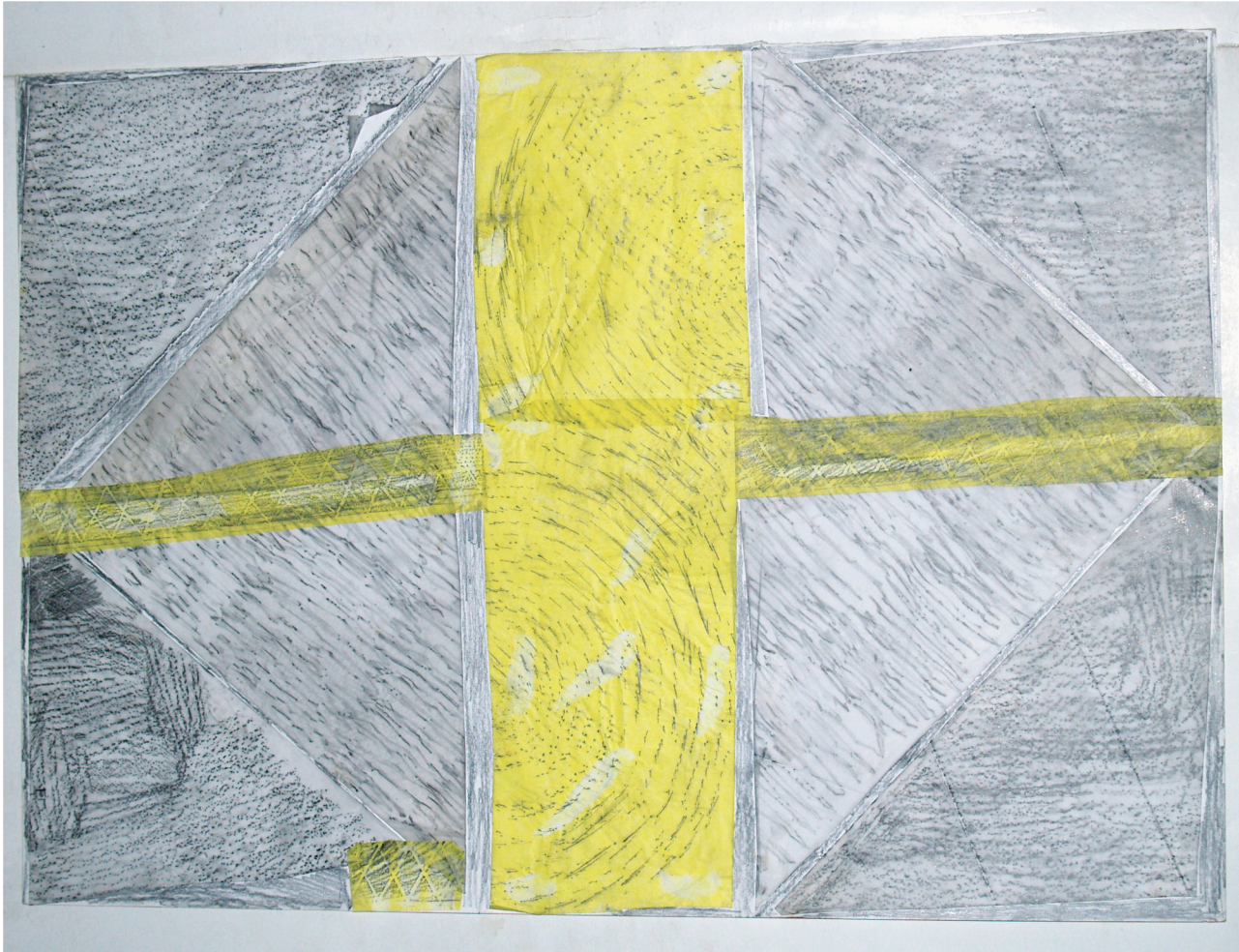
**La forme plastique et la forme musique —
expériences de l'éducation plastique des étudiants en éducation musicale
de l'Institut de Musique**

R é s u m é

L'auteur dans ses recherches prouve théoriquement et à travers des oeuvres plastiques des étudiants que la langue de l'art plastique et musique possèdent un important espace commun qui approche l'exécuteur à une meilleure compréhension de l'art. Cette disposition importante devrait être enseignée au cours des études aux futurs pédagogues des matières artistiques. Les oeuvres plastiques présentées par les étudiants prouvent la thèse que la beauté et les valeurs peuvent être exprimées à l'aide des langues artistiques différentes.

Rys. 1. *Kompozycja* — Mariusz Orzełowski

Rys. 2. *Faktura* — Edyta Wilczek

Rys. 3. *Walor* — Halina Błachnio

Rys. 4. *Kontrast barw* — Wojciech Ślepecki

Rys. 5. Kolaż — jaka(i) jestem? — Halina Błachnio

Rys. 6. Ekspresyjność środków artystycznych — Halina Błachnio

Rys. 7. Ekspresyjność i symbolika — Wojciech Ślepecki

Rys. 8. Znaki muzyczne a znaki plastyczne — Halina Błachnio